

σιώτερες από τοῦ Jacoby, καὶ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ τελευταίου καὶ ὄχι τοῦ Arnim τὰ «'Αποσπάσματα καὶ Τίτλοι βιβλίων, ποὺ ἀποδίδονται στὸν Ποσειδώνιο ὀνομαστικά» καὶ τὰ «'Αποσπάσματα, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ ὀρισμένα βιβλία». Ἔτσι ἀξιολογοῦνται τὰ ἀποσπάσματα καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀξιοπιστίας. Ἡ σειρὰ κατατάξεως εἶναι : Φυσικὴ, Ἠθικὴ, Λογικὴ, Μαθηματικά, Μαθηματικὴ Γεωγραφία, Ὑδρολογία, Σεισμολογία, Ὀρυκτολογία, Γεωγραφία, Ἱστορία. Τὴν ἐκδοσὴ κλείνουν Πίνακες πηγῶν, ὀνομάτων, θεμάτων κλπ. Ἡ ἀρτιότητα τοῦ ἔργου αὐξάνει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀναμονὴ τοῦ δευτέρου τόμου μὲ τὰ Σχόλια τῶν ἐκδοτῶν, γιὰ νὰ ὁλοκληρωθῇ ἄξια ἡ ἀποκατάστασις τῆς οἰκουμενικώτερης μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη μορφῆς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας.

Ἀθῆναι

Μυρτὼ Δραγώνα-Μονάχου

Max Müller, *Erfahrung und Geschichte*, Freiburg/München, Alber 1971, 616 σελ.

Τὸ πρόσφατο ἔργο τοῦ Müller ἀποτελεῖ καρπὸ ἐργασίας πολλῶν ἐτῶν. Τὸ βιβλίον, ποὺ ἔχει ὡς ὑπότιτλο *Grundzüge einer Philosophie der Freiheit als transzendente Erfahrung*, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐργασίες ποὺ γράφτηκαν κατὰ καιροὺς. Τὸ πνεῦμα ποὺ διέπει τὸ βιβλίον εἶναι μιὰ «πεῖρα ἐλευθερίας», ἀλλὰ ἡ θεματογραφία ποικίλλει. Ἡ ἐργασία χωρίζεται σὲ τρία μέρη: *Vorblicke auf die Wahrheit* (σ. 17-61), *Anblicke des Problems* (σ. 81-444), *Rückblicke auf dem Weg* (σ. 458-555).

Τὸ πρῶτο μέρος ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἐργασία ποὺ τίτλος τῆς εἶναι *Ἡ ἀλήθεια τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Ἱστορίας* καὶ ἐκφράζει μὲ τοὺς γνωστοὺς τρόπους τῆς καταγωγῆς τῆς σκέψης τοῦ συγγραφέα τὴν ὑπερβατικὴν πεῖρα (του) γιὰ τὴν ἱστορία. Πρὶν προχωρήσω, θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ μιλήσω γιὰ τὴν καταγωγὴ τῆς σκέψης τοῦ Müller, ποὺ θεωρεῖται σήμερα ἓνας ἀπὸ τοὺς «ἀκραιφνέστερους» ἐρμηνευτὲς τῆς σκέψης τοῦ Heidegger καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐκπροσώπους τῆς φιλοσοφικῆς Ἀνθρωπολογίας¹ στὴ Γερμανία. Ὁ προσανατολισμὸς του καθορίζεται κυρίως μὲ τὴν ὑφηγεσίαν του : *Realität und Rationalität*. Systematische Untersuchungen über Grundproblem und Aufbau mittelalterlicher Ontologie, Freiburg 1938². Ἡ ἐργασία του αὐτὴ εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Νεοθωμισμού καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς J. Maritain καὶ E. Gilson³. Ἡ μαθητεία του κοντὰ

1. M. Müller, *Existenzphilosophie im geistigen Leben der Gegenwart*, Heidelberg 1964³. Πρβλ. τὸν τιμητικὸν τόμον γιὰ τὸν Müller : *Die Frage nach dem Menschen*, Aufriß einer philosophischen Anthropologie, hrsg. von H. Rombach, Freiburg 1966.

2. Ἡ ἴδια ἐργασία τυπώθηκε τὸ 1940 στὴ σειρὰ *Beiträge zur Philosophie und ihrer Geschichte*, Tübingen μὲ τίτλον *Sein und Geist* καὶ μὲ τὸν ἴδιον ὑπότιτλον.

3. Περισσότερα στὸ ἔργο τοῦ Müller, *Symbolos*. Versuch einer genetischobjektiven Selbstdarstellung und Ortsbestimmung, München 1967, 12 ἐπ.

στὸν Heidegger τὸν βοήθησε νὰ προχωρήσῃ σὲ μιὰ προσωπικὴ δημιουργικὴ σύνθεση, κυρίως σὲ θέματα φιλοσοφικῆς Ἀνθρωπολογίας, χωρὶς νὰ λησμονήσῃ τὴ θωμιστικὴ καταγωγὴ του. Οἱ κατηγορίες τῆς σκέψης του κινούνται στὸ χῶρο μιᾶς σύνθεσης Θωμισμού καὶ «Ἱστορικῆς Ὀντολογίας», ὅπως ὁ ἴδιος θέλει νὰ χαρακτηρίσῃ τὴ σκέψη τοῦ Heidegger.

Ἡ συλλογὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς τελευταίας δεκαετίας σὲ ἓνα τόμο ἐπιτρέπει νὰ διαπιστώσωμε ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Müller βρῆκε τὴν ἐκφρασὴ τῆς στῆ συνάντησιν Μεταφυσικῆς καὶ Ἱστορίας, τῆς Μεταφυσικῆς νοουμένης ὡς Ἱστορίας καὶ τῆς Ἱστορίας ὡς Μεταφυσικῆς. Ἡ διαδικασία τῆς σκέψης του ἐκφράζεται ὡς ἓνας ὑπερβατικὸς Ρεαλισμὸς, ποὺ «κατανοεῖ» τὴν ἐρώτησιν τῆς Μεταφυσικῆς ὡς πείρα· μιὰ πείρα στὴν ὁποία, ἂν τὸ «Εἶναι» μπορῇ νὰ γίνῃ ἀντικείμενο πείρας, τὸ Εἶναι καὶ τὸ ὄν «συμπίπτουν». Ὅπως πρὶν πάντων ἀνέφερα, ἡ πρώτη λοιπὸν ἐργασία τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖ μιὰ διεξοδικὴ διερεύνησιν τοῦ θέματος «Ἡ ἀλήθεια τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Ἱστορίας» καὶ χωρίζεται σὲ τρία μέρη : *Τὸ πρῶτο καὶ τὸ ἔσχατο* (σ. 17-42), *Πείρα, κίνησις καὶ παρὼν* (σ. 42-61), *Μεταφυσικὴ καὶ Ἱστορία* (σ. 61-77). Ἡ κίνησις ποὺ διαγράφει ἡ σκέψη τοῦ Müller ἀποτελεῖ τυπικὴ διαδικασία τῆς σύνθεσης, γιὰ τὴν ὁποία μίλησα πρὶν πάντων. Ἡ ὑπερβατικὴ πείρα τῆς Ἱστορίας κατανοεῖται ὡς *Seinsweise des Ganzen* (κόσμος ὡς Ἱστορία).

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου χωρίζεται σὲ τέσσερα τμήματα. Τὸ πρῶτο μὲ τίτλο *Πρόσωπο*, περιλαμβάνει τέσσερις ἐργασίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ πρὶν σημαντικὴ, πιστεύω, εἶναι ἡ πρώτη : *Person und Funktion* (σ. 83-123). Καὶ ἐδῶ ἡ σχολαστικὴ καταγωγὴ τῆς σκέψης τοῦ Müller εἶναι προφανής, οἱ σύγχρονες κατηγορίες ὅμως τὸν βοηθοῦν νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν κλοιὸ τῆς θωμιστικῆς σκέψης (σ. 92). Ἔτσι, θὰ φτάσῃ σ' ἓναν «ὀρισμὸν» τοῦ προσώπου ὡς γεγονότος συναντήσεως πεπερασμένης καὶ ἀπόλυτης ἐλευθερίας (σ. 123), ὡς ἐνότητος τῶν ἀντιθέτων. Τὸ δεύτερο τμῆμα τοῦ δευτέρου μέρους ἐπιγράφεται *Ἱστορία* καὶ περιλαμβάνει πάλι τέσσερις ἐργασίες. Τὰ θέματά τους ποικίλλουν : *Χρόνος καὶ Ἱστορία στὴ δυτικὴ Μεταφυσικὴ* (σ. 201-223), *Πείρα καὶ Ἱστορία* (σ. 223-261), *Ἐξέλιξις καὶ Ἱστορία* (σ. 261-283), *Histoire und Geschichte bei J. G. Droysen* (σ. 283-295). Τὸ τρίτο καὶ τὸ τέταρτο τμῆμα ἀναφέρονται στὴν ἐλευθερίαν (σ. 297-374) καὶ στὴν ἀγωγὴν (σ. 375-453). Νομίζω ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἄρθρο *Freiheit* (σ. 298-317), ποὺ ἂν καὶ γιὰ Λεξικὸ ἀποτελεῖ πολὺ καλὴ συμβολὴ στὴν ὅλη προβληματικὴ τῆς Μεταφυσικῆς τῆς ἐλευθερίας, οἱ ἄλλες μελέτες εἶναι λιγότερο ἐνδιαφέρουσες.

Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ σημειώσωμε ὅτι τὸ τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου ἐξετάζει μορφὲς τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, ποὺ παράλληλα δείχνουν τὸ χῶρο τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ συγγραφέα. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Θωμᾶς καὶ ὁ Πασκάλ, ὁ Heidegger καὶ ὁ Guardini ἐκφράζουν μὲ ἄλλο τρόπο τὸ πνεῦμα συνθέσεως ποὺ κυριαρχεῖ στὴ σκέψη τοῦ Müller.

Θὰ τελειώσω ἀναφέροντας μόνο τὸ πόσο μακριὰ ἀπὸ τὴν αὐταρέσκεια τοῦ φιλοσοφικοῦ Λογοκρατισμοῦ βρίσκεται ὁ Müller, γεγονὸς ποὺ τὸν τιμᾷ ἰδιαίτερα σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ὁ λογικὸς Νεοθετικισμὸς καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ Λογικὴ «θριαμβεύουν». Σὲ μιὰ ἀπὸ τίς σύντομες ἀλλὰ πρὶν εἰλικρινεῖς ἐργασίες του ποὺ ἔχει τὸν τίτλο *Ἡ φιλοσοφικὴ τόλμη* (σ. 444-453) μιλά γιὰ τὸ «Μυστήριον», ὅπως αὐτὸ διαγράφεται στὴ σκέψη τοῦ Gabriel Marcel, ὡς τοῦ «κεκρυμμένου» παρόντος τοῦ Ἀπολύτου, ποὺ οὔτε νὰ κατανοηθῇ οὔτε νὰ

ἀντικειμενοποιηθῇ εἶναι δυνατόν καὶ ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνῃ «πρόβλημα» (σ. 453). Κι ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ φιλοσοφικὴ τόλμη, στὴν ἀποδοχὴ τοῦ μυστηρίου ὡς τοῦ χώρου ζωῆς καὶ ὡς τραγικῆς δυνατότητος τῆς Φιλοσοφίας νὰ «ὀδεύῃ» ὄχι στὸ χῶρο τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ συγκεκριμένου, ἀλλὰ στὸ χῶρο τῆς συνεχοῦς ἐρωτήσεως καὶ ἀμφιβολίας, σὰν νὰ ξαναρχίζῃ ὅλη ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τώρα καὶ σήμερα. Ἡ φιλοσοφικὴ τόλμη δὲν ἐκφράζεται ὁμῶς μόνο ὡς ἐρώτηση καὶ ἀμφιβολία, ἀλλὰ καὶ ὡς τραγικὸ Ναι στὴν παρουσία τοῦ Ἀπολύτου. Τὰ λόγια τοῦ Αὐγουστίνου ποὺ παραθέτει εἶναι ἀποκαλυπτικά: Ὁ Θεὸς δὲν γνωρίζεται πρῶτα καὶ ὕστερα λατρεύεται καὶ δὲν λατρεύεται χωρὶς νὰ γίνῃ γνωστός: γιὰτὶ λατρεία καὶ γνώση προϋποθέτουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο: στὴ λατρεία ἀφήνεται ὁ Θεὸς μόνος του νὰ γνωσθῇ καὶ εἶναι παρών· καὶ ἡ παρουσία του μετατρέπῃ τὴ λατρεία σὲ γνώση: Αὕτῃ ἡ λατρεία εἶναι ποὺ δικαιώνει τὴν μέσῳ αὐτοῦ καὶ τῆς πληρώσεώς του τόλμη τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ «ὄντος πρὸ τοῦ Θεοῦ», ὡς τοῦ ἐσχατολογικὰ παρόντος, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ καὶ δικαιώνει τὴν τόλμη.

Μόναχον

Σταῦρος Πάνου

M. Nédoncelle, *Explorations personalistes*, Paris, Aubier-Montaigne 1970, 300 σελ.

Ἡ κατηγορία τοῦ προσώπου ἀποτελεῖ μιὰν ἀπὸ τὶς θεμελιωδέστερες ἐννοιες τῆς χριστιανικῆς σκέψης. Τὸ κίνημα τοῦ Περсонаλισμοῦ, ποὺ γνώρισε στὴ Γαλλία τὴ μεγαλύτερη ἀκμὴ του, δημιούργησε μιὰ παράδοση μὲ βαθειὰς ρίζες. Ὁ Nédoncelle εἶναι καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Στρασβούργου καὶ κάπως γνωστός στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ ἔργου του *Existe-t-il une philosophie chrétienne?* Paris 1956 (Ὑπάρχει μιὰ Χριστιανικὴ Φιλοσοφία; Ἡράκλειον 1963), ἀπὸ τὴ βιβλιοκρισίαι τοῦ ἰδίου ἔργου («Ἐποχές», Σεπτέμβριος 1964) ἀπὸ τὸν Γ. Μουρέλο καὶ ἀπὸ ἓνα πολὺ σύντομο ἄρθρο μου (Γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο, «Ἀκτίνες», Ἰούλιος 1967).

Τὸ νέο του βιβλίον ἀποτελεῖ τιμητικὸ τόμο μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως τῶν ἐξήντα πέντε χρόνων του. Ὁ Nédoncelle θεωρεῖται σήμερα μαζὶ μὲ τὸν J. Lacroix ὡς ὁ κυριότερος ἐκπρόσωπος τοῦ Περсонаλισμοῦ στὴ Γαλλία¹. Τὰ ἔργα του² ἔχουν προκαλέσει, κυρίως στοὺς χριστιανικοὺς φιλοσοφικοὺς κύκλους, ἰδιαίτερη ἐντύπωση καὶ ἔχουν γραφῇ γι' αὐτὰ μέχρι

1. Βλ. J. Lacroix, *Panorama de la philosophie française contemporaine*, Paris 1966, 109 ἐπ.

2. Κυριότερα θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν τὰ ἀκόλουθα: *La Réciprocité des consciences, essai sur la nature de la personne*, Paris 1942, 1962³. *La Personne humaine et la nature*, Paris 1943, 1963². *De la fidélité*, Paris 1953. *Introduction à l'esthétique*, Paris 1953. *Conscience et Logos, Horizons et méthodes d'une philosophie personaliste*, Paris 1961.